

स्तातक तह तृतीय बर्ष पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन
४३१ मा आधारीत

पाठ्यक्रममा प्रभाव पार्ने स्रोतहरू

एकाई २

लेखक
अप्सरा श्रेष्ठ

बिषय सुची

पाठ्यक्रममा प्रभाव पार्ने स्रोतहरू (Sources of Influence of Curriculum).....	3
परिचय (Introduction)	3
२.१ दर्शन (Philosophy).....	5
२.१.१ आदर्शवाद र पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (Idealism and its influence on curriculum)	8
क पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (Its Influence on curriculum)	9
पाठ्यक्रमका बारेमा आदर्शवादी दार्शनिक विचारहरूका मुख्य बुँदाहरू:.....	9
२.१.२ यथार्थवाद र पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (Realism and its influence on curriculum)	11
Introduction	11
२.१.३ प्रयोजन भात र पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (pragmatism and it's influence on curriculum). 12	
परिचय (Introduction).....	12
पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (Its influence on curriculum).....	13
१ उपयोगिताको सिद्धान्त (Principle of utility).....	14
२ संगठनको सिद्धान्त (principle of integration)	14
३ बालकेन्द्रित पाठ्यक्रमको सिद्धान्त (Principle Of child centered).....	14
४ व्यावसाय तथा अनुभवको सिद्धान्त (Principle of vocational activities and experinces)	15
२.१.४ अस्तित्ववाद र पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (Exsistentialism and its Influce on curriculum)....	15
परिचय (Introduction).....	15
पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (Its influence on curriculum)	16

पाठ्यक्रममा प्रभाव पार्ने स्रोतहरू (Sources of Influence of Curriculum)

परिचय (Introduction)

शिक्षण सिकाइमा अपेक्षित उद्देश्यहरू प्राप्तिको एक विस्तृत योजनालाई पाठ्यक्रम भनिन्छ । पाठ्यक्रम एस्तो शैक्षिक योजना हो जसले बिद्यार्थीका व्याबहारमा ज्ञान र सीपयुक्त व्याबहार निर्माण गराउँछ । बिद्यार्थीका यस्ता व्याबहार निर्माण गराउन सहयोग पुर्याने पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा थुप्रै स्रोतहरूको आवश्यकता पर्दछ पाठ्यक्रम निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने यस्ता स्रोतलाई त्यहाँ पाठ्यक्रम प्रभाव पार्ने स्रोत भनिएको सामान्य रूपबाट भन्दा पाठ्यक्रम विद्यालयमा प्रयोग गरिन्छ जसले विद्यार्थीको सिकारुका व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउँछ विद्यार्थी भनेको समाज बालबालिका हुन् समाज भनेको निश्चित जातजाति धर्म संस्कृति मूल्य मान्यता बोकेको समुदायहरूको बसोबासको स्थान हो। समुदाय भनेको निश्चित दर्शन सिद्धान्तको आधारमा विकसित हुँदै आएको हुन्छ। अतः पाठ्यक्रममा सिकारु अभिभावक समाज शिक्षक दर्शन समुदाय देशको राजनीति देशको शैक्षिक योजना नीति र राष्ट्रिय लक्ष्य अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश शिक्षा विकासमा प्रभाव पार्दै आएका दर्शन सिद्धान्त आदि सबैको प्रभाव पारेको हुन्छन् यी सबैलाई पाठ्यक्रममा प्रभाव पार्ने स्रोत मानिन्छ।

पाठ्यक्रममा प्रभाव पार्ने स्रोत भनेको पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा आवश्यक पर्ने स्रोतहरू हुन्। पाठ्यक्रम जहिले पनि व्यावहारिक सान्दर्भिक आवश्यकतामा आधारित विद्यार्थी र अभिभावकको रुचि अनुसारको हुनुपर्दछ। यस्तो पाठ्यक्रमले मात्र अपेक्षित उद्देश्य प्राप्त गराउन विद्यार्थीको रुचि अनुसार हुने उपयुक्त ज्ञान र सीप प्रदान गर्ने अभिभावकको चाहना पूरा गर्ने देशको शैक्षिक राष्ट्रिय लक्ष्य पुरा गर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्दै स्तरयुक्त पाठ्यक्रमको मान्यता प्राप्त गर्न सक्छ।

पाठ्यक्रम स्तर अनुसार फरक फरक हुने गर्दछन् पाठ्यक्रम यस्तो लिखित र विस्तृत योजना हो। जसमा उद्देश्य विषयवस्तु शिक्षण विधि र मूल्याङ्कन जस्ता तत्वहरू समावेश भएका हुन्छन् अतः पाठ्यक्रम निर्माणमा सर्वप्रथम उद्देश्यहरू निर्माण गरिन्छ उद्देश्य निर्माण भनेको यहाँ उद्देश्य निर्धारित गर्नु उद्देश्य निर्धारण गरिसके पछाडि उद्देश्य सुहाउँदो उद्देश्य पूरा गर्ने प्रकारका विषयवस्तुको छनोट गरिन्छ। विषयवस्तु छनोट गरिसके पछाडि उद्देश्यपूर्तिमा सहयोग पुर्याउने शिक्षण विधि र शैक्षिक सामग्रीको छनोट गरिन्छ। यस प्रकार गरिने कक्षा शिक्षणका अपेक्षित उद्देश्य प्राप्त गरियो भने लेखाजोखा गर्ने मूल्याङ्कन प्रक्रिया समेत छनोट पाठ्यक्रम निर्माणमा गर्नुपर्दछ यस्तो विस्तृत शैक्षणिक योजना निर्माण पक्कै पनि विभिन्न स्रोतहरूको आधारमा गर्ने गरिन्छ। यस्ता विविध स्रोतहरूलाई नै पाठ्यक्रममा प्रभाव पार्ने स्रोतहरू मानिन्छ।

पाठ्यक्रम निर्माण उद्देश्य निर्माणलाई सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण कार्य मानिन्छ। उद्देश्य निर्माण गर्दा विद्यार्थी समाज समुदाय शिक्षक सबै विचारको आवश्यकता पर्दछ त्यसैगरी उद्देश्य अनुसार विषयवस्तु शिक्षण र मूल्याङ्कन पनि त्यतिकै आवश्यक कार्यहरू मान्नुपर्दछ। यस अर्थमा पाठ्यक्रमको कुनै एउटा तत्व निर्माणमा आवश्यक पर्ने स्रोतलाई मात्र नभनी चारैवटा तत्वलाई प्रभाव पार्ने स्रोतलाई पाठ्यक्रम प्रभाव पार्ने स्रोत बन्नुपर्छ। यसो भन्नु उपयुक्त हुन्छ।

पाठ्यक्रमका उद्देश्य जहिले पनि विद्यार्थीको रुचि आवश्यकता र समाजको चाहना अनुसार हुनुपर्छ यस अर्थमा पाठ्यक्रम निर्माणका सिकारु सिकारुको उमेर वृद्धि र विकास सिकारुकोचाहना र आवश्यकतामा केन्द्रित हुनुपर्दछ सिकारु सबै पक्षहरूमा परिवर्तन ल्याउन सक्ने पाठ्यक्रम हुनु जति नै आवश्यक छ त्यति नै समाजका इच्छा र चाहना आवश्यकता पूर्ति गर्न सक्ने पाठ्यक्रम हुन् पनि आवश्यक छ यसो भएकोले मात्र त्यस पाठ्यक्रमले समाजका कुरितिएको संस्कारको विचार परिवर्तनलाई सामाजिक परिवर्तनमा सघाउ पुर्याउन सक्दछ। सामाजिक विकास गर्दै सामाजिक परिवर्तन गराउनु भनेको सामाजिक दर्शन र सिद्धान्तमा समेत आवश्यक परिमार्जन गर्न सक्नु हो। यसरी सामाजिक दर्शन र सिद्धान्तमा प्रभाव पार्ने राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका विकास भएका ज्ञान र प्रविधिलाई पनि पाठ्यक्रममा समावेश गर्न सक्नु हो यस्ता पाठ्यक्रमलाई सिकारु..

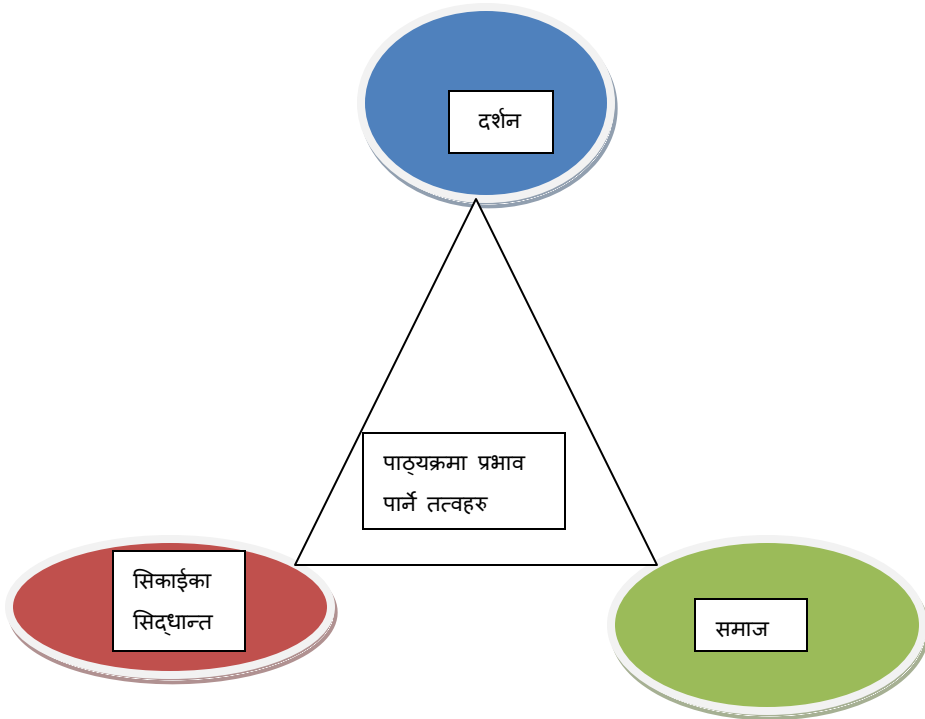
पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा एउटा मात्र नभई विभिन्न स्रोतहरूको आवश्यकता पर्दछ। यस्ता विभिन्न स्रोतहरू बीचमा समाज सिकारु दार्शनिक शिक्षाविद मनोवैज्ञानिक शिक्षक पाठ्यक्रम निर्माणका बारेमा एकमत छैन। अर्को शब्दमा भन्दा पाठ्यक्रमका उद्देश्य निर्धारण गर्दा आदर्शवादी प्रकृतिवादी यथार्थवादी संज्ञानवादी आवश्यकतावादी प्रगतिवादी सबै पक्षका दर्शन र दार्शनिक शिक्षाविदहरू मनोवैज्ञानिक मनोविदहरू समाजशास्त्रीहरू सबै आफू आफू अनुकूल उद्देश्यहरू निर्धारण गर्नुपर्दछ भने तानातान गरेका पाइन्छ। यस्ता यसको अर्थ हो पाठ्यक्रम निर्माण गर्न सक्नु भनेको ठूलो चुनौती हो। भने यस्ता चुनौतीहरूका बीचमा सहमति प्राप्त गर्नु भनेकै ठुलै अवसर पनि हो। त्यसैले भनिएको छ पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा पाठ्यक्रमविद ज्यादै सचेत र सजग हुनुपर्छ

पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरू निर्धारण गर्दा अवलम्बन गर्नुपर्ने स्रोतहरूका बीचमा पनि पाठ्यक्रमविदहरूमा एकमत छैन पाठ्यक्रमविदहरूका बीचमा रहेका यस्ता विविधतालाई तल देखाइएको छ।

पाठ्यक्रम विदहरू	पाठ्यक्रमका स्रोतहरू
१ टायलर (Tyler)	सिकारुको समकालीन समाज विषय विश्लेषण दर्शन र सिकाईको मनोविज्ञान
२ टावा (Taba)	सिकारु समाज र संस्कृति विषयवस्तु
३ केर (Kerr)	सिकारु समाज र विभिन्न विधाहरू

४ जाईस (Zais)	अनुभव गरीएका स्रोतहरु सिकारु र समाज दर्शनशास्त्रीय स्रोतहरु र विषयबस्तुका स्रोतहरु
५ प्रिन्ट (Print)	अनुभव गरीएका स्रोतहरु सिकारु र समाज दर्शनशास्त्रीय स्रोतहरु विषयबस्तुमा आधारीत स्रोतहरु पाठ्यक्रमका आधारमा परिस्थितिको विश्लेषण र शैक्षिक दवाबहरु

माथिको तालिकाको विश्लेषणबाट हामी भन्न सक्छौं कि पाठ्यक्रम निर्माणका स्रोतहरुका सन्दर्भमा पाठ्यक्रमविदहरुका बीचमा एकमत छैन। विविधता छ यस्तो विविधताका बीचमा पनि सबै दर्शन समाज र सिकारु र विषयवस्तुलाई साझाका रूपमा लिएको पाइन्छ जे होस् पाठ्यक्रम निर्माणका अवस्था यस्ता साझा स्रोतहरुलाई हामीले पाठ्यक्रममा प्रभाव पार्ने स्रोत मान्नु आवश्यक हुन्छ तीनवटा दर्शन सिकाईका सिद्धान्तहरु र समाज स्रोतहरुलाई लिएको छ यी तीनवटा पाठ्यक्रममा प्रभाव पार्ने स्रोतहरुलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ

२.१ दर्शन (Philosophy)

दर्शन भनेको जीवन, जगत्, ज्ञान, वास्तविकता, नैतिकता र अस्तित्वजस्ता आधारभूत प्रश्नहरुको गहन अध्ययन र चिन्तन हो। संस्कृत शब्द "दृश्" बाट बनेको यो शब्दको शाब्दिक अर्थ "हेर्नु" वा

"बुझ्नु" हो, अर्थात् जीवन र संसारलाई गहिरो तरिकाले हेर्ने, बुझ्ने र व्याख्या गर्ने दृष्टिकोण वा विश्वदृष्टि नै दर्शन हो। ग्रीक भाषामा यसलाई "फिलोसोफिया" भनिन्छ जसको अर्थ "ज्ञानको प्रेम" हुन्छ। दर्शनले कुनै पनि कुरालाई प्रमाण र तर्कको आधारमा प्रश्न उठाउँछ र सतही जवाफमा सन्तुष्ट हुँदैन, बरु सत्यको खोजी गर्छ। यो विज्ञान, धर्म र कला जस्ता क्षेत्रहरूको आधार बन्ने गरी मानव चिन्तनको सबैभन्दा व्यापक र गहन रूप हो।

दर्शनलाई सामान्यतया विभिन्न शाखामा विभाजन गरिन्छ जस्तै ज्ञानमीमांसा (Epistemology - ज्ञान के हो र कसरी प्राप्त हुन्छ ?), तत्त्वमीमांसा (Metaphysics - वास्तविकता के हो ?), नीतिशास्त्र (Ethics - असल-खराबको मापदण्ड के हो ?), तर्कशास्त्र (Logic) आदि। यसले मानिसलाई आफ्नो विश्वास, मूल्य र व्यवहारलाई प्रश्न गर्ने र परिमार्जन गर्ने अवसर दिन्छ। दर्शनले विज्ञानलाई दिशा दिन्छ, समाजलाई मार्गदर्शन गर्छ र व्यक्तिलाई आत्मचिन्तनको बाटो देखाउँछ। यो कुनै स्थिर सिद्धान्त मात्र होइन, बरु निरन्तर खोज, बहस र पुनर्विचारको प्रक्रिया हो जसले मानव सभ्यताको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ।

अन्ततः दर्शन भनेको मानव मनको भित्री आँखा हो जसले हामीलाई "किन ?" र "के को लागि ?" जस्ता प्रश्न सोध्न प्रेरित गर्छ। यसले जीवनलाई अर्थपूर्ण बनाउँछ, अन्धविश्वासबाट मुक्त गर्छ र विवेकपूर्ण निर्णय लिने क्षमता विकास गर्छ। चाहे प्लेटो, कणाद, बुद्ध, काण्ट वा नेपाली दार्शनिकहरूको चिन्तन होस्—दर्शनले सधैं मानिसलाई आफ्नो अस्तित्व, समाज र ब्रह्माण्डसँग जोडेर हेर्न सिकाउँछ। यसरी दर्शन केवल किताबी ज्ञान होइन, बरु जीवन जिउने कला र बुद्धिमानीपूर्ण बाँच्ने तरिका पनि हो।

समाजमा विभिन्न किसिमका दर्शनहरू रहेका हुन्छन् उदाहरणका लागि परम्परावादी सत्यतथ पत्ता लगाउँन देवी देवता भूतप्रेत मान्दै आएको पाईन्छ । अध्यात्मावादी आदर्शवाद आफ्ना ईन्द्रिय ज्ञानेन्द्रियहरूले देखे सनेको र भोगेमो मात्र सत्य मान्ने यथार्थवाद ज्ञानविज्ञानको बढ्दो बिकास सगँसगै विकास गरेर जानुपर्दछ । भन्ने भौतिक बादमा आधारीत प्रतिपाद आफ्ना आफ्ना अस्तित्वलाई जगेर्ना गर्नुमा तल्लिन रहेको असुतित्ववाद र नायाँ नयाँ निर्माण तथा पुननिर्माणमा विश्वास राख्ने निर्माणवाद र पुननिर्माणवाद आदी जस्ता सबैखाले दर्शनवारे पाठ्यक्रमको उदेश्य निर्धारण बिषयबस्तुकफ छनोट शिक्षण बिधिको निर्धारण र मूल्याङ्कन बिधिको छनोट समेतलाई प्रभाव परी सिङ्गो पाठ्यक्रम निर्माणमा प्रभाव परीरहेको हुनछन् । यस्ता प्रभावलाई पाठ्यक्रम निर्माणमा दर्शनको प्रभाव वा दर्शाशास्त्रिय प्रभाव भनिएको हो । यस प्रकारको विश्लेषणलाई केलाएर बास्तवमा भन्नेहो भने दर्शनले पाठ्यक्रम निर्माण र प्रक्रिया र पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा मात्र प्रभाव पारेको हुँदैन यस्तै त समाजमा भएका मानिसहरूको हेराई बुझाई सोचाई र काम गराइमा समेत प्रभाव पारीरहेको हुन्छ । कनभने मेरा पुर्खाले काम गरेको मैले

छोड्नु हुदैन भन्ने दर्शन र अन्धबिश्वास हटाएर जानुपर्छ भन्ने विश्वासहरु जुनुसुकै समाजमा पनि देखिन्छ । त्यसैले कामहरु भईरहेका पनि पाईन्छ । पाठ्यक्रमले समाज र राष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश समेतलाई समेट्नुपर्ने हुँदा यस समाजिक संस्थाका गतिविधि राष्ट्रिय राजनीति र राष्ट्रिय लक्ष्य अन्तर्राष्ट्रिय परिस्थिति र विश्व राजनीति विज्ञान र प्रविधिको प्रभाव आदि सबैलाई एकै ठाउँमा राखी एक सर्वमान्य आदर्श पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने भएकोले यसमा दर्शनको दर्शनपक्ष आधारमा प्रभाव पारेको हुन्छ भन्न सकिन्छ शिक्षालाई शिक्षाको सामान्य सिद्धान्त मान्दै पाठ्यक्रमको निर्माण र कार्यान्वयनमा यसको प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने कुरा वकालत गरेका छन् यस पक्षलाई विश्लेषण गर्दा दर्शनले पाठ्यक्रमका लक्षित उद्देश्य निर्माणमा भूमिका खेल्ने पाठ्यक्रमका लक्ष्य र उद्देश्यहरु पूरा गर्न आवश्यक पर्ने विषयवस्तुहरुको छनोटमा प्रभाव पार्ने र विषयवस्तुलाई प्रस्तुतिमा उपयुक्त हुने शिक्षण विधिको निर्माण छनोट र कार्यान्वयनबाट प्रभावकारी पाठ्यक्रमका उद्देश्य हरु के कति मात्रामा पूरा भए र के कस्ता कमजोरी देखा पर्यो भने लेखाजोखा गर्दै आगामी योजना निर्माणमा सहयोग पुर्याउने मूल्याङ्कन विधिको छनोट र प्रयोगमा समेत प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने कुरालाई समेत प्रमाणित गर्न सकिन्छ यसबाट अझ भन्न सकिन्छ आफ्ना आफ्ना दर्शनलाई स्थापित गर्दै विकास गर्न समेत पाठ्यक्रमले सहयोग पुर्याउने हुँदा पाठ्यक्रम निर्माणमा दर्शनको प्रभाव ज्यादै महत्वपूर्ण रहेको हुन्छ भन्न सकिन्छ यी सबै विचारहरुका आधारमा हामी दर्शनले पाठ्यक्रमविदहरुलाई पाठ्यक्रम निर्माताहरुलाई निम्न कुरामा प्रभाव पारेको हुन्छ भने किटान गर्न सक्छौ ।

१ उपयुक्त खालको शिक्षण सिकाईका लक्ष्य र उद्देश्य छनोट गर्न सहयोग र सिफारिस गर्दछ।

२ उद्देश्य पूरा गर्न विषयवस्तुलाई उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोटमा सहयोग पुर्याउँदछ।

३ लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपका विषयवस्तुको छनोटमा सहयोग पुर्याउँदछ।

४ शिक्षकलाई कक्षा शिक्षणका क्रियाकलापहरुको छनोट र प्रस्तुतिमा निर्देशन गर्छ।

५ शिक्षण सिकाइमा आवश्यक मूल्याङ्कन विधि छनोट र मूल्याङ्कन प्रक्रियामा मार्ग निर्देशन गर्छ।

६ मूल्याङ्कनमा देखापरेका कमी कमजोरी सच्याउन आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्दछ।

समष्टिगत रूपमा भन्दा समाज मा आदर्शवाद यथार्थवाद प्रयोजनवाद संज्ञानवाद निर्माणवादको कुनै पनि दर्शनमा प्रभाव पारेको हुनसक्छ र त्यस दर्शनले त्यस समाजको पाठ्यक्रम निर्माणमा प्रत्यक्ष प्रभाव पारिरहेको हुन्छ।

२.१.१ आदर्शवाद र पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (Idealism and its influence on curriculum)

आदर्शवाद (Idealism) दर्शनको एक प्रमुख शाखा हो जसले विचार, चेतना, आत्मा र आदर्शहरूलाई वास्तविकताको मूल रूप मान्छ। यस अनुसार भौतिक संसार केवल विचारहरूको छाया वा अभिव्यक्ति हो, जबकि सत्य, सुन्दरता, नैतिकता र आध्यात्मिक मूल्यहरू शाश्वत र सर्वोच्च हुन्छन्। प्लेटो, हेगेल, काण्ट जस्ता दार्शनिकहरूले यसलाई विकास गरेका थिए। शिक्षा क्षेत्रमा आदर्शवादले व्यक्तिको आत्म-साक्षात्कार (self-realization), नैतिक चरित्र विकास र बौद्धिक उत्कर्षलाई मुख्य उद्देश्य ठान्छ। यसले शिक्षालाई केवल ज्ञान प्राप्तिको माध्यम नभई व्यक्तिलाई उच्च आदर्शतर्फ निर्देशित गर्ने प्रक्रिया मान्छ। पाठ्यक्रम निर्माणमा यसको प्रभाव गहिरो छ किनकि पाठ्यक्रमलाई विचारहरू, मूल्यहरू र सांस्कृतिक सम्पदाको माध्यमबाट व्यक्तिको आन्तरिक विकास गर्ने औजारको रूपमा लिइन्छ।

पाठ्यक्रममा आदर्शवादको प्रभाव मुख्य रूपमा विषयवस्तुको चयन र प्राथमिकतामा देखिन्छ। आदर्शवादीहरूले पाठ्यक्रमलाई मानसिक र आध्यात्मिक विकासमा केन्द्रित गर्छन्, जसमा साहित्य, इतिहास, दर्शनशास्त्र, भाषा, कला, संगीत, नैतिक शिक्षा र धर्मशास्त्र जस्ता विषयहरूलाई प्राथमिकता दिइन्छ। यी विषयहरूले विद्यार्थीमा सत्य, सुन्दरता र असलताको अनुभूति गराउँछन् तथा उच्च आदर्शहरू (जस्तै सत्यं शिवं सुन्दरम्) को खोजी गर्न प्रेरित गर्छन्। विज्ञान र प्राविधिक विषयहरूलाई पनि समावेश गरिन्छ तर तिनीहरूलाई बौद्धिक तर्क र नैतिक मूल्यसँग जोडेर हेर्ने गरिन्छ। पाठ्यक्रम स्थिर र शाश्वत मूल्यहरूमा आधारित हुन्छ, जसले सबै विद्यार्थीका लागि समान तथा एकीकृत रहन्छ। यसले व्यावहारिक सीपभन्दा बढी चिन्तन, कल्पना, अन्तरदृष्टि र नैतिक निर्णय क्षमता विकासमा जोड दिन्छ। शिक्षण विधिमा व्याख्यान, छलफल, सोक्रेटिक प्रश्नोत्तर र आदर्श व्यक्तित्वहरूको अनुकरणलाई महत्व दिइन्छ।

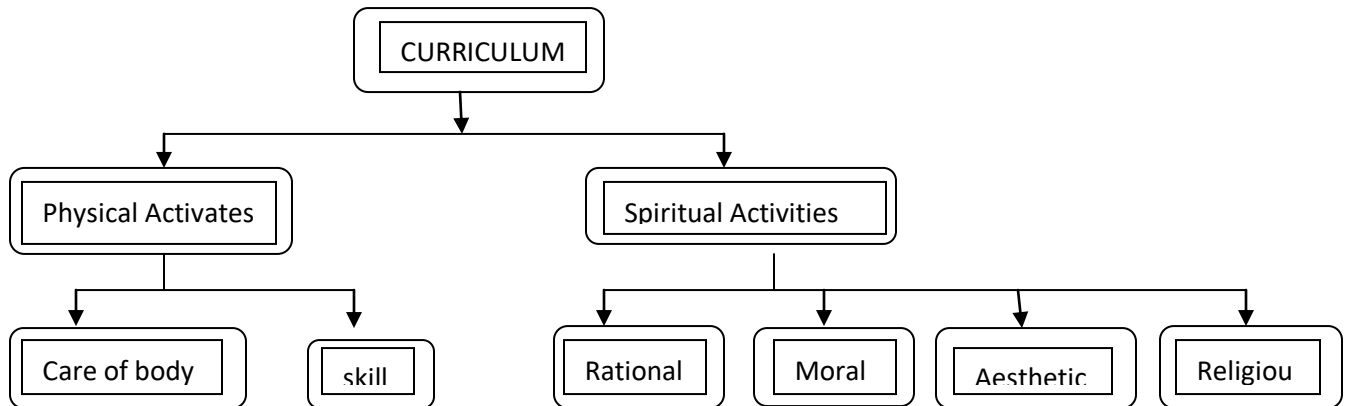
नेपालको सन्दर्भमा पनि आदर्शवादको प्रभाव प्राचीन गुरुकुल शिक्षा, वैदिक परम्परा र आधुनिक पाठ्यक्रममा नैतिक तथा सांस्कृतिक शिक्षा समावेश गर्न देखिन्छ। यद्यपि आधुनिक समयमा व्यावहारिकता, रोजगारीमुखी शिक्षा र समाजवाद उन्मुख पाठ्यक्रमले प्रभाव बढाए पनि आदर्शवादले अझै पनि मूल्य शिक्षा, चरित्र निर्माण र समग्र व्यक्तित्व विकासमा योगदान पुर्याइरहेको छ। यसले पाठ्यक्रमलाई केवल ज्ञानको भण्डार नभई जीवनलाई अर्थपूर्ण, नैतिक र आध्यात्मिक बनाउने माध्यम बनाउँछ। यसरी आदर्शवादले शिक्षा र पाठ्यक्रमलाई उच्च आदर्श र मानवीय उत्कर्षको बाटोमा निर्देशित गर्छ, जसले विद्यार्थीलाई केवल योग्य मात्र नभई सद्गुणी र चेतनशील नागरिक बनाउन मद्दत गर्छ।

क पाठ्यक्रममा यस्को प्रभाव (Its Influence on curriculum)

आदर्शवाद दर्शनले पाठ्यक्रमलाई व्यक्तिको आध्यात्मिक, नैतिक र बौद्धिक उत्कर्षको माध्यमको रूपमा हेर्छ, जसले शिक्षालाई केवल ज्ञान संचय होइन बरु आत्म-साक्षात्कार, चरित्र निर्माण र शाश्वत मूल्यहरू (सत्य, शिव, सुन्दर) को खोजी बनाउँछ। यसले पाठ्यक्रमलाई विचारकेन्द्रित र मानसिक विकासमा आधारित बनाउँछ, जसमा साहित्य, इतिहास, दर्शनशास्त्र, भाषा, कला, संगीत, नैतिक शिक्षा र धर्मशास्त्र जस्ता विषयहरूलाई प्रधान स्थान दिइन्छ किनकि यी विषयहरूले विद्यार्थीमा उच्च आदर्शहरूको अनुभूति गराउँछन् तथा भौतिक संसारलाई विचारहरूको अभिव्यक्तिको रूपमा मात्र हेर्छन्। यस दर्शनअनुसार पाठ्यक्रम स्थिर, एकीकृत र सबैका लागि समान हुन्छ, जसले व्यावहारिक सीपभन्दा बढी चिन्तन, कल्पना, अन्तर्दृष्टि र नैतिक निर्णय क्षमता विकासमा जोड दिन्छ, तथा शिक्षालाई जीवनलाई अर्थपूर्ण र सद्गुणी बनाउने प्रक्रियाको रूपमा स्थापित गर्छ।

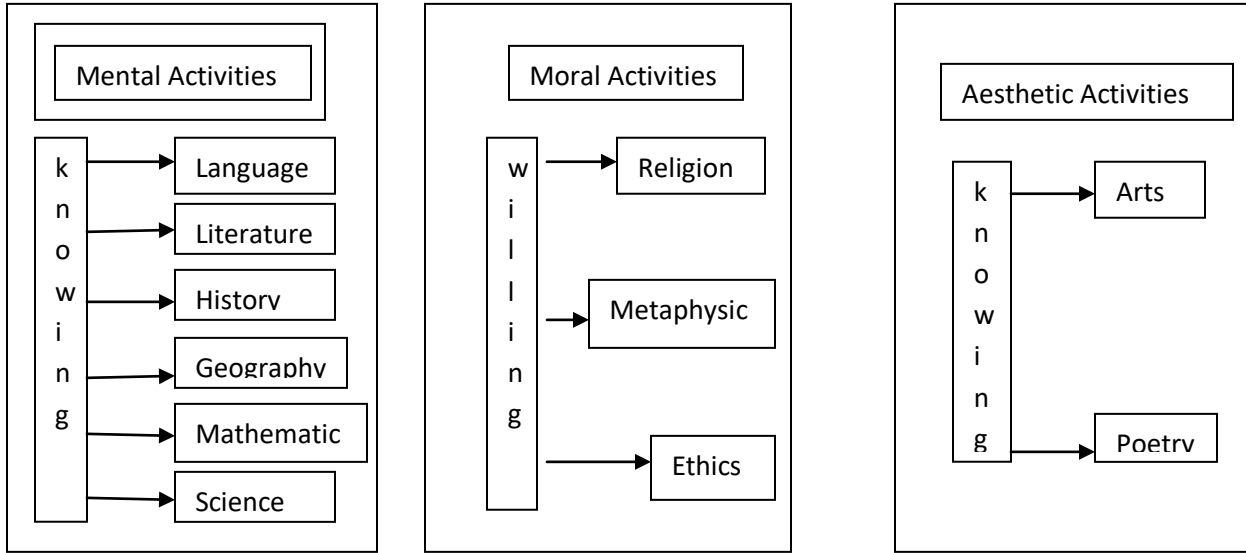
पाठ्यक्रमका बारेमा आदर्शवादी दार्शनिक विचारहरूका मुख्य बुँदाहरू:

१. पाठ्यक्रम मानव विचार आदर्श र अनुभवमा आधारित हुनुपर्दछ। आफ्ना संस्कृति र सभ्यताको झलकको प्रतिबिम्ब हुने खालको पाठ्यक्रम हुनुपर्छ र (Ross) भन्दछन् "Curriculum should base on human ideas and ideals"
२. साश्वत मूल्यहरू र धर्म पाठ्यक्रममा विशेष स्थान हुनुपर्दछ। (Important place of spiritual values and religion in curriculum: Ross)
३. आदर्शवादी दार्शनिक र (Ross) का अनुसार पाठ्यक्रम निम्नानुसार हुनपर्छ

४. आदर्शवादी दार्शनिक प्लेटोका धारणा आधारित पाठ्यक्रम निम्नानुसार छ।

CURRICULUM
important activities of man

५. दर्शनशास्त्री हर्न (Horne) कहाँ विचार अनुसार बालकका बौद्धिक सम्मेलनत्मक र व्यावसायिक उपलब्धि वृद्धि गर्न सक्ने पाठ्यक्रम हुनुपर्दछ र यसभित्र विज्ञान कला पेशागत सीपको विकास हुने विषयहरू समावेश गरिनुपर्छ

६. दार्शनिक बोगो स्लोभ स का अनुसार पाठ्यक्रममा निम्न कुराहरू समावेश हुनुपर्दछ

क. ब्रह्माण्ड : यस अन्तर्गत प्रकृति सौन्दर्य प्रणालीको उत्पत्ति जीवनको विकास र मानव क्रियाकलापमा पक्षहरूको अध्ययन गरिन्छ। सभ्यता

ख. सभ्यता : यस अन्तर्गत सामाजिक विज्ञान खाना भेषभुषा र संस्कार सरकार सम्बन्धी अध्ययन गरिन्छ।

ग. संस्कृति : यस अन्तर्गत दर्शन कला साहित्य धर्म र वातावरणको अध्ययन गरिन्छ।

घ. व्यक्तित्व: शारीरिक संवेगात्मक र बौद्धिक पक्षको हरु पर्दछन्

यस प्रकारका निर्मित पाठ्यक्रमहरूको अभ्यास गर्दा प्रश्नोत्तर छलफल व्याख्यान संवाद तर्क र निगमन तथा आगमन विधिको प्रयोग गरिन्छ। आदर्शवादीहरू विधिका निर्माता हुन् तर यस विधि मात्र अपनाउनुपर्छ भन्ने मान्यता उनीहरूमा छैन। परिस्थिति अनुसार पाठ्यक्रमको अभ्यास पनि विधिद्वारा गर्न सकिन्छ। आदर्शवादी दार्शनिक (Horn) अनुसार पाठ्यक्रम ले बौद्धिक संवेगात्मक र व्यावसायिक

उपलब्धिको वृद्धि समेत गराउन सक्दछन् आदर्शवादी दर्शन अनुसार सभ्यता संस्कृति व्यक्तित्व विकास गर्न सक्ने पक्षहरू समावेश हुनुपर्दछ यस्तो पाठ्यक्रमले बालकको सर्वाङ्गीण विकास गराउँछ।

२.१.२ यथार्थवाद र पाठ्यक्रममा यस्को प्रभाव (Realism and its influence on curriculum)

Introduction

यथार्थवादी अङ्ग्रेजी शब्द Realism को रूपान्तरण हो। real शब्द ग्रीक भाषाको res बाट बनेको हो res को अर्थ वस्तु भन्ने बुझिन्छ त्यसैले realism को अर्थ वस्तुहरू सम्बन्धी विचारधारा हुनसक्छन् जब सोहीँ सत्रौँ शताब्दीबाट ठूला वैज्ञानिक अन्वेषणहरू भएर यथार्थको सूत्रपात भयो आदर्शवादी दर्शनले समाज र समाजिक वातावरणलाई अघि बढाउन मानिसहरूको यथार्थतर्फ उन्मुख हुँदै गएका थिए मानवीय मस्तिष्क तीव्र परिवर्तनको माग र वैज्ञानिक आविष्कारको यथार्थ प्रयोगबाट यथार्थवाद जन्मनुभयो। यथार्थवादी दर्शनलाई वैज्ञानिक दर्शन भनिन्छ प्राचीन तथा मध्यकालीन युरोपेली समाज विकासका क्रममा निकै अघि बढिसकेको हुन्छ त्यसैका वैज्ञानिक क्षेत्रमा तीव्र विकास हुन थालेको आदर्शवादले दिएका आध्यात्मिक विचारहरूले मानिसको वास्तविक जीवनमा काम गर्न नसकेको मानिस को व्यावहारिक जीवनसँग आदर्शवाद मेल खान नसकेको र परम्परागत मान्यता र अन्धविश्वासमा मानिसहरूको अवस्था घट्न थालेको यस्ता कारणबाट यथार्थवादको जन्म भएको मानिन्छ

यथार्थवाद (Realism) दर्शनको एक प्रमुख शाखा हो जसले भौतिक संसार र वस्तुगत वास्तविकतालाई सत्यको मूल रूप मान्छ। यस अनुसार ज्ञानको आधार इन्द्रियहरूबाट प्राप्त प्रत्यक्ष अनुभव, अवलोकन, प्रयोग र वैज्ञानिक विधि हो। एरिस्टोटल , जोन लक, फ्रान्सिस बेकन जस्ता दार्शनिकहरूले यसलाई विकास गरेका थिए। शिक्षा क्षेत्रमा यथार्थवादले शिक्षालाई वास्तविक जीवनको तयारी (preparation for real life) को रूपमा हेर्छ, जसले विद्यार्थीलाई वास्तविक संसार बुझ्न, समस्या समाधान गर्न, व्यावहारिक सीप विकास गर्न र सामाजिक रूपमा उपयोगी नागरिक बन्न सक्षम बनाउँछ। यथार्थवादले आदर्शवादको विपरीत अमूर्त विचार र काल्पनिकताभन्दा बढी प्रमाणित तथ्य , विज्ञान र अनुभवजन्य ज्ञानलाई महत्व दिन्छ। यसले शिक्षा प्रणालीलाई व्यावहारिक, वैज्ञानिक र जीवनसँग जोडिएको बनाउँछ, जसले विद्यार्थीको इन्द्रिय विकास, तार्किक सोच र वातावरणसँग अनुकूलन क्षमता बढाउँछ।

पाठ्यक्रममा यथार्थवादको प्रभाव मुख्य रूपमा व्यावहारिक तथा उपयोगी विषयहरूको प्राथमिकता र जीवनोपयोगी बनाउनेमा देखिन्छ। यसले विज्ञान , गणित, प्राकृतिक विज्ञान, भौतिकी, रसायन, जीवविज्ञान, भूगोल जस्ता विषयहरूलाई प्रधान स्थान दिन्छ किनकि यी विषयहरू प्रत्यक्ष अवलोकन, प्रयोग र प्रमाणबाट सिद्ध हुन्छन्। साथै मातृभाषा , इतिहास, व्यावसायिक शिक्षा (vocational subjects), कला र व्यावहारिक सीप विकासका विषयहरूलाई पनि समावेश गरिन्छ तर

तिनलाई वास्तविक जीवनसँग जोडेर पढाइन्छ। पाठ्यक्रमलाई बहुपक्षीय (many-sided) र लचिलो बनाइन्छ जसले विद्यार्थीलाई जीवनका विभिन्न पक्षहरू (भौतिक , आर्थिक, सामाजिक) बुझ्न सिकाउँछ। रटन्ते वा किताबी ज्ञानलाई हटाएर प्रयोगशाला कार्य , क्षेत्र भ्रमण, समस्या-समाधान, inductive-deductive विधि र प्रत्यक्ष अनुभवमा आधारित पाठ्यक्रमलाई जोड दिइन्छ। यसले पाठ्यक्रमलाई केवल सैद्धान्तिक नभई रोजगारीमुखी , वैज्ञानिक र सुखी जीवन जिउन सहयोग गर्ने माध्यम बनाउँछ।

नेपाल जस्ता देशहरूमा पनि यथार्थवादको प्रभाव विज्ञान शिक्षा , प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, CTEVT जस्ता कार्यक्रम र व्यावहारिक सीप विकासमा स्पष्ट छ। यसले पाठ्यक्रमलाई वर्तमान आवश्यकता, वातावरण अनुकूलन र वैज्ञानिक दृष्टिकोणसँग जोड्छ , जसले विद्यार्थीलाई केवल ज्ञानवान मात्र होइन , व्यावहारिक, तार्किक र जीवनमा सफल हुने बनाउँछ। यसरी यथार्थवादले शिक्षा र पाठ्यक्रमलाई वास्तविकतासँग जोडेर उपयोगी , प्रमाणित र जीवनकेन्द्रित बनाउँछ।

२.१.३ प्रयोजन भात र पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (pragmatism and it's influence on curriculum)

परिचय (Introduction)

प्रयोजनवाद अङ्ग्रेजीको pragmatism को रूपान्तरण हो यसको उत्पत्ति ग्रीक भाषाको pragma भन्ने शब्दबाट भएको Pragma को अर्थ अभ्यास व्यवहार वा कार्य भन्ने गर्दछ अर्थात् मानिसको दैनिक जीवनमा र कार्यशैलीसँग सम्बद्ध दर्शनलाई प्रयोजनवाद भनिन्छ अर्को शब्दमा भन्दा कुनै पनि कुरालाई अभ्यास गर्नु व्यवहारमा लागु गर्नु गराउनु नै प्रयोजनवाद हो। परिस्थिति र वातावरण अनुसार सत्य परिवर्तनशील हुन्छ एक ठाउँमा ठिक भएको सत्य अर्को ठाउँमा बेठिक हुन सक्दछ प्रयोजनवादलाई प्रयोगवाद (experimentalism) जस्ता थुप्रै नामहरूले चिनाउने गरिन्छ ।

प्रयोजनवाद एक आधुनिक पाश्चात्य दर्शन हो जसलाई प्रयोगवाद , फलवाद, उपयोगितावाद वा व्यवहारवाद पनि भनिन्छ। यो दर्शनको मुख्य आधार यो हो कि कुनै पनि विचार , सिद्धान्त वा ज्ञानको सत्यता उसको व्यावहारिक उपयोगिता र परिणामबाट निर्धारण हुन्छ। चार्ल्स सन्दर्स पीयर्सले यसको सुरुवात गरेका थिए भने विलियम जेम्स र विशेष गरी जोन डीवीले यसलाई शिक्षा क्षेत्रमा व्यापक रूपमा लागू गरे। प्रयोजनवादले चिरस्थायी वा निरपेक्ष सत्यलाई अस्वीकार गर्दै परिवर्तनशील जीवन , अनुभव र वातावरणसँग अनुकूलनलाई जोड दिन्छ। यस दर्शनअनुसार सत्य भनेको त्यो हो जसले व्यावहारिक रूपमा काम गर्छ र जीवनका वास्तविक समस्याहरूको समाधान दिन्छ। यसले शिक्षा, विज्ञान र समाजलाई गतिशील र क्रियाशील बनाउने प्रयास गरेको छ।

शिक्षाको क्षेत्रमा प्रयोजनवादले क्रान्तिकारी परिवर्तन ल्याएको छ। जोन डीवीका अनुसार शिक्षा कुनै किताबी ज्ञानको मात्र संचय होइन बरु जीवन स्वयं हो , अनुभवको पुनर्निर्माण हो र वातावरणसँग निरन्तर अनुकूलन गर्ने प्रक्रिया हो। यसले परम्परागत शिक्षा जसमा शिक्षकले ज्ञान थोपर्ने र विद्यार्थी निष्क्रिय रहने गर्दथ्यो , त्यसलाई चुनौती दिँदै विद्यार्थीलाई केन्द्रमा राख्छ। प्रयोजनवादी शिक्षाले विद्यार्थीको रुचि , क्षमता र वर्तमान आवश्यकतामा आधारित हुन्छ। यसले "learning by doing" (काम गरेर सिक्ने) को सिद्धान्तलाई प्रमुख बनाएको छ जसले विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्ने , आलोचनात्मक सोच्ने र सामाजिक रूपमा सक्रिय बनाउँछ। यस दर्शनले शिक्षा लोकतान्त्रिक , सामाजिक र व्यावहारिक बनाउने जोड दिएको छ जसले विद्यार्थीलाई बदलिँदो समाजमा उपयोगी नागरिक बनाउँछ।

पाठ्यक्रममा प्रयोजनवादको प्रभाव निकै गहिरो र स्पष्ट छ। प्रयोजनवादीहरूले पाठ्यक्रमलाई स्थिर वा ज्ञानकेन्द्रित नभई अनुभवकेन्द्रित , लचिलो, गतिशील र एकीकृत बनाउनुपर्ने मान्छन्। यसअनुसार पाठ्यक्रम विद्यार्थीको रुचि (वातायलाप , खोज, रचनात्मक र क्रियात्मक) , क्षमता, उपयोगिता र वर्तमान सामाजिक आवश्यकतामा आधारित हुनुपर्छ। परम्परागत विषयहरू (जस्तै भाषा, इतिहास, भूगोल, विज्ञान, गणित) लाई व्यावहारिक जीवनसँग जोडेर पढाइनुपर्छ भने स्वास्थ्य शिक्षा, शारीरिक शिक्षा , कृषि, गृह विज्ञान , शिल्पकला जस्ता क्रियाकलापहरूलाई पनि महत्व दिइन्छ। पाठ्यक्रमले विद्यार्थीलाई विभिन्न परिस्थितिमा समायोजन गर्न सक्ने बनाउँछ र सामाजिकता, सहकार्य तथा समस्या समाधानमा जोड दिन्छ। यसले पाठ्यक्रमलाई बालकेन्द्रित र जीवनउपयोगी बनाएर परम्परागत शिक्षा प्रणालीको ठूलो सुधार गरेको छ।

पाठ्यक्रममा यस्को प्रभाव (Its influence on curriculum)

प्रयोजनवादी दर्शनको पाठ्यक्रम दार्शनिक जन डिवे (John Dewey) का बिचारमा आधारित आधुनिक पाठ्यक्रम हो ।उनले (The child and the curriculum) भन्ने निबन्ध लेखबाट यस दर्शनका बिचारहरूको बिचारभन्दा तार्कीक रूपमा उनले पाठ्यक्रमलाई सर्वोत्तम मानिएको हो ।बालक समाजको अबोध प्रणी हो ।समाजका मान्यताहरू पुर्खाले चलाईरहेको हन्छन ।यी दुबै बिचको स्वतन्त्र छन् ।सिकाई भन्नु नै अन्तरक्रियात्मक प्रकृया हो । यसबाट बिद्यार्थीहरूलाई अनुभवबाट प्राप्त हुन्छन । पाठ्यक्रम अन्तरक्रिया र अनुभव गराउन सक्ने हुन पर्दछ ।पाठ्यक्रम ज्यादै महत्वपूर्ण छ । कनभने यस्को समय बरवादीलाई बचाउन सकिन्छ ।मानबिय अनुभवहरूलाई श्रृदलाबद्ध रूपमा कायम गराउनु सक्छ। तेसै गरी पाठ्यक्रमले बालकलाई लक्ष्यमा पुग्ने सुचना क्रमिकता तार्कीक क्षामाता र अनुभवको रेखाङ्कन प्रदान गर्दछ ।

प्रयोजनवादी पाठ्यक्रमले निम्न सिद्धान्तहरू अँगालेको पाईन्छ ।

१ उपयोगिताको सिद्धान्त (Principle of utility)

उपयोगिताको सिद्धान्त (Utilitarianism) भनेको एक सरल नैतिक विचार हो जसले भन्छ —कुनै काम राम्रो वा नराम्रो ठहरिन्छ त्यसले कुल मिलाएर कति खुशी वा सुख दिन्छ भन्ने आधारमा। यदि कुनै निर्णय वा कार्यले धेरैभन्दा धेरै मानिसहरूलाई खुशी दिन्छ र कमभन्दा कम दुःख दिन्छ भने त्यो नै सही काम हो। यसलाई "सबैभन्दा धेरै मानिसका लागि सबैभन्दा ठूलो खुशी" भन्ने वाक्यले बुझाउन सकिन्छ। जेरेमी बेन्थम र जोन स्टुअर्ट मिल जस्ता दार्शनिकहरूले यो सिद्धान्त बनाएका थिए। यसले व्यक्तिको आफ्नो फाइदाभन्दा पनि सबैको समग्र कल्याणलाई महत्त्व दिन्छ, जसले गर्दा यो नीति, कानून र दैनिक जीवनका निर्णयहरूमा धेरै प्रयोग हुन्छ। भाषा स्वास्थ्य शारीरिक शिक्षा इतिहास भूगोल गणित विज्ञान गृहविज्ञान कृषि अदीलाई पाठ्यक्रमले समेट्छ ।

२ संगठनको सिद्धान्त (principle of integration)

संगठनको सिद्धान्त भनेको कुनै पनि संस्था वा संगठनलाई प्रभावकारी , कुशल र लक्ष्यउन्मुख बनाउनका लागि लागू गरिने आधारभूत नियम वा मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू हुन्। यसले संगठन कसरी निर्माण गर्ने , कार्यहरू कसरी विभाजन गर्ने , अधिकार र जिम्मेवारी कसरी वितरण गर्ने , समन्वय कसरी गर्ने तथा नियन्त्रण कसरी राख्ने भन्ने जस्ता प्रश्नहरूको जवाफ दिन्छ। मुख्य सिद्धान्तहरूमा कार्य विभाजन (division of labor), विशेषज्ञता, पदसोपान (hierarchy), आदेशको एकता (unity of command), नियन्त्रणको सीमा (span of control), समन्वय, उद्देश्यको स्पष्टता आदि पर्छन्। यी सिद्धान्तहरूले मानिसहरू , स्रोतसाधन र कार्यहरूलाई व्यवस्थित रूपमा जोडेर साझा उद्देश्य हासिल गर्न मद्दत गर्छन् , जसले गर्दा व्यवसाय , प्रशासन, राजनीतिक पार्टी वा सामाजिक संस्थाहरू सफल र दिगो बन्न सक्छन्।

३ बालकेन्द्रित पाठ्यक्रमको सिद्धान्त (Principle Of child centered)

बालकेन्द्रित पाठ्यक्रमको सिद्धान्त भनेको शिक्षा प्रणालीमा बालबालिकालाई मुख्य केन्द्र बनाएर पाठ्यक्रम निर्माण र सिकाइ प्रक्रिया सञ्चालन गर्ने आधारभूत विचार हो। यस सिद्धान्तअनुसार पाठ्यक्रम बालकको उमेर, रुचि, क्षमता, आवश्यकता, विकासको स्तर र व्यक्तिगत भिन्नताहरूलाई ध्यानमा राखेर बनाइन्छ, न कि शिक्षक वा विषयवस्तुको मात्र आधारमा। यसले बालबालिकालाई निष्क्रिय श्रोता होइन , सक्रिय सहभागी बनाउँछ —जसमा खेल , क्रियाकलाप, अनुभव, समस्या समाधान र रुचिप्रेरित सिकाइलाई प्राथमिकता दिइन्छ। नेपालको शिक्षा प्रणालीमा पनि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप र बालमैत्री विद्यालय अवधारणाले यसलाई जोड दिएको छ , जसले सर्वाङ्गीण

विकास (शारीरिक , मानसिक, सामाजिक, भावनात्मक) लाई सम्बोधन गर्दै बालबालिकाको स्वाभाविक जिज्ञासा र सिकाइ प्रक्रियालाई सम्मान गर्छ। यस सिद्धान्तले शिक्षकलाई सहजकर्ता (facilitator) को भूमिकामा राख्छ र समावेशी , क्रियाकलापकेन्द्रित तथा जीवनोपयोगी सिकाइलाई बढावा दिन्छ, जसले बालबालिकालाई आत्मविश्वासी, सृजनशील र स्वतन्त्र सिकारु बनाउन मद्दत गर्छ।

४ व्यावसाय तथा अनुभवको सिद्धान्त (Principle of vocational activities and experiences)

भनेको शिक्षा र व्यावसायिक विकासमा सिद्धान्त हो जसले भन्छ—सिकाइ वा व्यावसायिक ज्ञान मुख्य रूपमा किताबी सिद्धान्तबाट होइन , प्रत्यक्ष अनुभव , व्यवहारिक कार्य र व्यावसायिक क्रियाकलापबाट प्राप्त हुन्छ। यसअनुसार विद्यार्थी वा व्यक्तिले आफैले काम गरेर , गल्तीबाट सिकेर, समस्या समाधान गरेर र वास्तविक परिस्थितिमा अभ्यास गरेर मात्र पूर्ण दक्षता र समझ विकास गर्छन्। यो सिद्धान्त जोन डीवी (John Dewey) जस्ता प्रगतिशील शिक्षाविदहरूले जोड दिएका थिए, जसले शिक्षा र व्यावसायलाई जोडेर "अनुभवबाट सिक्ने" (experiential learning) लाई महत्त्व दिन्छन्। नेपालको व्यावसायिक शिक्षा , कार्य शिक्षा तथा कौशल विकास कार्यक्रमहरूमा यो सिद्धान्त लागू गरिन्छ —जसमा इन्टर्नशिप , अप्रेंटिसशिप, उद्योग भ्रमण , प्रोजेक्ट कार्य र वास्तविक व्यवसाय सञ्चालन जस्ता क्रियाकलापहरू समावेश हुन्छन्। यसले सैद्धान्तिक ज्ञानलाई व्यावहारिक बनाउँछ , आत्मविश्वास बढाउँछ र रोजगारी योग्य बनाउँछ , जसले गर्दा युवाहरूले किताबी ज्ञान मात्र नभई जीवनोपयोगी सीप र अनुभव प्राप्त गर्छन्।

२.१.४ अस्तित्ववाद र पाठ्यक्रममा यस्को प्रभाव (Existentialism and its Influence on curriculum)

परिचय (Introduction)

अस्तित्ववाद एक पश्चिमी दर्शन हो। पश्चिमी विश्वासमा विज्ञानको योगदान विकास र भौतिक वस्तुहरूको अत्याधिक विकास हुँदा मानवीय अस्तित्व संकटमा परेको अनुभवबाट यस दर्शनको सुरुवात भएको पाइन्छ अर्थात् problem of being and existence का बारेमा दार्शनिक सन्तहरू शिक्षाविदहरूले मानवीय मूल्य मान्यता र अस्तित्वमा चिन्तन मनन गरी यस दार्शनिक सुरुवात भएको वास्तवमा अस्तित्ववादलाई संकटको दर्शन पनि भन्ने गरिन्छ। मानिसले आफैमा आफ्नो अस्तित्व पाइरहेको छैन नगरपालिका न भइरहेको छ। यसले गर्दा समाज आफ्नो अस्तित्व पाइरहेको छैन मानिसले सोको अवमूल्यांकन भइरहेको छ यसले गर्दा समाज अस्थिर बनिरहेको छ मानिसले आफ्नो नैतिक निर्णय पनि गर्न सकिरहेको छैन अस्तित्ववादले मुख्यतया

मानिसको स्वतन्त्रता प्रतिबद्धता र कर्मशीलताका बारेमा व्याख्या गर्दछ आधुनिक अस्तित्ववादको विकास १९ शताब्दीको माध्यमबाट मात्र भएको हो ।

पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव (Its influence on curriculum)

पाठ्यक्रममा यसको प्रभाव अस्तित्ववादीहरू subjectivity मा आधारित शैक्षिक पद्धतिको चाहना राख्दछ भौतिक विज्ञान जस्तो विषयमा मात्र शिक्षा पाठ्यक्रम केन्द्रित हुँदा मानिसको सो खतरामा पर्दछ मानिसको स्वतन्त्रता हराउँछ र मानिसको अस्तित्व नै हराउन सक्छ त्यसैले पाठ्यक्रम विज्ञानमा मात्र आधारित हुने उद्देश्य विषयवस्तुमा केन्द्रित नभई पाठ्यक्रममा नैतिक र धार्मिक शिक्षा समेत समावेश हुनुपर्दछ भन्ने यस बादको असाय पाइन्छ अस्तित्ववादी पाठ्यक्रम सार्वजनिक शिक्षा पक्षपाती रहेको छ र व्यावसायिक शिक्षा पनि विद्यार्थीको स्वभाव प्रकृति र रुचि अनुसार हुनुपर्दछ भन्ने पाइन्छ अस्तित्ववादले शिक्षा मानिसको पूर्णता whole man का लागि हुनुपर्दछ पाठ्यक्रम निर्माणमा शिक्षक र विद्यार्थी सम्मान भूमिका हुनुपर्दछ पाठ्यक्रमको केन्द्रबिन्दु व्यक्ति हुनुपर्दछ पाठ्यक्रम पूर्व निर्धारित र सर्वश्रेष्ठ नभई विद्यार्थीको रुचि अनुसारको पाठ्यक्रम बनाइनुपर्दछ। भने यस बातले वकालत गर्दछ। पाठ्यक्रम liberal education मा आधारित र व्यवसायमुखी हुनुपर्दछ पाठ्यक्रम objectivity का सट्टा subjectivity लाई जोड दिनुपर्दछ पाठ्यक्रम अतिरिक्त क्रियाकलाप पारस्परिक सहयोग र सद्भाव एकअर्काको सम्मान र कदर गर्दै मानव स्वतन्त्रताको र सोको रक्षा गर्ने विषयहरू समावेश हुनुपर्दछ भन्ने यसवादको धारणा रहेको छ।

१. छोटो उत्तर प्रश्नहरू (Short Answer Questions)

१. पाठ्यक्रम विकासमा प्रभाव पार्ने मुख्य स्रोतहरू कुन-कुन हुन्?
२. आदर्शवादले पाठ्यक्रममा कुन प्रकारको विषयवस्तुलाई प्राथमिकता दिन्छ?
३. यथार्थवादअनुसार पाठ्यक्रमको मुख्य फोकस के हुन्छ?
४. प्रयोजनवादले पाठ्यक्रमलाई कसरी बालकेन्द्रित बनाउँछ?
५. उपयोगिताको सिद्धान्त प्रयोजनवादको कुन पक्षसँग सम्बन्धित छ?
६. अस्तित्ववादले पाठ्यक्रममा विद्यार्थीको कुन पक्षलाई जोड दिन्छ?

७. संगठनको सिद्धान्त भनेको के हो?

८. बालकेन्द्रित पाठ्यक्रमको सिद्धान्तले शिक्षकको भूमिका के बनाउँछ?

९. व्यावसाय तथा अनुभवको सिद्धान्तले सिकाइलाई कसरी व्यावहारिक बनाउँछ?

१०. दर्शनले पाठ्यक्रमलाई कसरी प्रभावित गर्छ?

२. लामो उत्तर प्रश्नहरू (Long Answer Questions)

१. पाठ्यक्रममा प्रभाव पार्ने स्रोतहरूको रूपमा दर्शनको महत्व व्याख्या गर्नुहोस्।

२. आदर्शवाद र यथार्थवादले पाठ्यक्रममा पारेको प्रभाव तुलनात्मक रूपमा वर्णन गर्नुहोस्।

३. प्रयोजनवादका मुख्य सिद्धान्तहरू (उपयोगिता , संगठन, बालकेन्द्रित, व्यावसाय तथा अनुभव) ले पाठ्यक्रमलाई कसरी प्रभावित गर्छन्? उदाहरणसहित व्याख्या गर्नुहोस्।

४. अस्तित्ववादको परिचय दिई यसले पाठ्यक्रममा पारेको प्रभाव विस्तृत रूपमा लेख्नुहोस्।

५. पाठ्यक्रम विकासमा आदर्शवाद , यथार्थवाद, प्रयोजनवाद र अस्तित्ववादका प्रभावहरूको तुलना गर्नुहोस्।

३. बहुविकल्पीय प्रश्नहरू (Multiple Choice Questions - MCQ)

१. पाठ्यक्रम विकासमा मुख्य प्रभाव पार्ने स्रोत के हो?

a) समाज b) दर्शन c) अर्थशास्त्र d) राजनीति

२. आदर्शवादका अनुसार पाठ्यक्रममा कुनलाई मुख्य स्थान दिइन्छ?

a) विज्ञान र प्रविधि b) समस्या समाधान

c) व्यावसायिक सीप d) नैतिक मूल्य र शाश्वत सत्यहरू

३. यथार्थवादले पाठ्यक्रममा कुन विषयहरूलाई जोड दिन्छ?

a) कला र साहित्य b) विज्ञान, गणित र वस्तुगत ज्ञान

c) व्यक्तिगत चुनाव d) सामाजिक परिवर्तन

४. प्रयोजनवादको मुख्य सिद्धान्त कुन हो जसले "सबैभन्दा धेरै मानिसका लागि सबैभन्दा ठूलो खुशी" लाई जोड दिन्छ?

a) उपयोगिताको सिद्धान्त b) अस्तित्ववाद c) आदर्शवाद d) यथार्थवाद

५. बालकेन्द्रित पाठ्यक्रमको सिद्धान्त कुन दर्शनसँग बढी सम्बन्धित छ?

a) आदर्शवाद b) प्रयोजनवाद c) यथार्थवाद d) अस्तित्ववाद

६. व्यावसाय तथा अनुभवको सिद्धान्तले सिकाइलाई कसरी जोड दिन्छ?

a) किताबी ज्ञानबाट b) परीक्षाबाट
c) नियम र अनुशासनबाट d) प्रत्यक्ष अनुभव र व्यावहारिक कार्यबाट

७. अस्तित्ववादले पाठ्यक्रममा विद्यार्थीलाई कुन रूपमा हेर्छ?

a) निष्क्रिय सिकारु b) स्वतन्त्र चुनाव गर्ने सक्रिय व्यक्तिको रूपमा
c) समाजको नियम पालक d) विज्ञानकेन्द्रित

८. संगठनको सिद्धान्तले पाठ्यक्रममा केलाई महत्त्व दिन्छ?

a) कार्य विभाजन र समन्वय b) व्यक्तिगत स्वतन्त्रता
c) शाश्वत मूल्य d) वस्तुगत सत्य

९. प्रयोजनवादका विचारक जोन डीवीसँग कुन सिद्धान्त बढी जोडिएको छ?

a) उपयोगिताको सिद्धान्त b) अस्तित्ववाद
c) आदर्शवाद d) व्यावसाय तथा अनुभवको सिद्धान्त

१०. पाठ्यक्रममा अस्तित्ववादको प्रभावले कुनलाई प्राथमिकता दिन्छ?

a) तय विषयवस्तु

b) व्यक्तिगत रुचि, स्वतन्त्रता र आत्म-खोजी

c) सामूहिक कल्याण

d) वस्तुगत ज्ञान

उत्तर कुञ्जीका

१. b	२. d	३. b	४. a	५. b	६. d	७. b	८. a	९. d	१०. b
------	------	------	------	------	------	------	------	------	-------